

вёслах гандол як бы(цц/ц)ам карáлі або пац..ркі (не)в..домай русалкі (Паводле Т. Мушинскай).

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары, раскрываючы дужкі і расстаўляючы знакі прыпынку. Растлумачце правапіс спалучэнняў зычных.

Практ.
136–1

§ 18. Правапіс мяккага знака і апострафа

Змякчальны мяккі знак

137. Размяркуйце пункты правіла правапісу змякчальнага мяккага знака на дзве групы: 1) мяккі знак пішацца; 2) мяккі знак не пішацца. Праілюструйце правілы прыкладамі.

пасля літар, якія абазначаюць зацвярдзелыя зычныя

перад мяккім зычным, які пры змене слова або падборы аднакаранёвага слова чаргуецца з цвёрдым

пасля мяккага зычнага перад цвёрдым

пасля мяккага [л'] перад цвёрдым або мяккім зычным

пасля **з, с, дз, ц** перад мяккімі зычнымі, калі пры змене слова або падборы аднакаранёвага слова абодва зычныя застаюцца мяккімі або становяцца цвёрдымі

пасля літар **б, м, н, в, ф, д, т**

паміж падоўжанымі зычнымі

1. Мяккі знак пішацца пасля літар **з, л, н, с, ц** (парны да [т]), **дз** (парны да [д]):

- для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага на канцы слова: *мазь, вучань, дзевяць, мядзведзь*;
- для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага перад цвёрдым, а таксама перад мяккім зычным, які пры змене слова можа чаргавацца з цвёрдым: *рэдзька, барацьба, пісьменнік — пісьмо, дзьме — дзьмуць*;
- пасля мяккага [л'] перад цвёрдым або мяккім зычным, за выключэннем падоўжанага [л']: *бульба, вельмі, пальцы* (а *ле: голле, вяселле*).

2. Мяккі знак пішацца ў некаторых граматычных формах:

- у дзеясловах загаднага ладу перад канчаткам 1-й асобы множнага ліку **-ма**, перад постфіксам 2-й асобы множнага ліку **-це**,

- перад постфіксам **-ся**, калі дзеясловы без гэтых марфем заканчваюцца на мяккі знак: *станьма, станьце, застанься*;
- у назоўніках у форме творнага склону множнага ліку перад канчаткам **-мі**: *людзьмі, слязьмі, коньмі*;
- перад суфіксам **-чык-**, калі слова без гэтага суфікса заканчваюцца на мяккі знак: *камень — каменьчык, рамень — раменьчык, агонь — агеньчык*;
- перад суфіксам **-к-** пасля мяккага [н']: *вішанька, банька*;
- у складаных лічэбніках *пяцьдзесят, шэсцьдзесят, пяцьсот, шэсцьсот*;
- у слове *ледзьве* (як і ў слове *ледзь*);
- у постфіксе **-сьці**: *хтосьці, штосьці, дзесьці, чамусьці*;
- перад суфіксам **-ск-** у прыметніках, утвораных ад назваў месяцаў на **-нь** і ад слова *восень*: *жнівень — жнівеньскі, восень — восеньскі*;
- у суфіксах прыметнікаў **-аньк-, -еньк-, -эньк-**: *малюсенькі, добранькі, старэнькі*.

3. Мяккі знак не пішацца:

- пасля зацвярдзелых зычных, а таксама пасля **б, в, м, п, ф**: *мыш, печ, голуб, верф, насып, сем, стэп*;
- пасля зычных [з'], [с'], [ц'], [дз'] перад мяккімі, калі пры змене слова або падборы аднакаранёвага слова абодва зычныя застаюцца мяккімі або становяцца цвёрдымі: *звер — звяры, песня — песню, дзве — два, збіраць — зборы*;
- паміж падоўжанымі зычнымі: *калоссе, стагоддзе, сумленне*;
- перад суфіксам **-ск-** у прыметніках, утвораных ад назоўнікаў на **-нь**, калі гэтыя назоўнікі не з'яўляюцца назвамі месяцаў: *конь — конскі, Любань — любанскі* (а л е: *Чэрвеньскі раён*), *Цянь-Шань — цянь-шанскі*.

138. Прачытайце верш. Визначце яго асноўную думку. У якіх радках яна сфармулявана?

Дабро ўмее даць штуршок
для мноства самых слаўных дзеяў,
Як лёгка шчодраю душой
камусьці падарыць надзею;

у дзень пахмурны ці ў мароз,
у смуты час і горкай^т слоты*
святла дадаць у чыйсьці лёс,
кагосьці збавіць ад самоты!

В. Жуковіч.

Выпішыце з верша словы з мяккім знакам, пракаменціруйце іх правапіс. Растлумачце адсутнасць мякага знака ў выдзеленым слове.

● Займеннікі якога разраду пераважаюць у тэксце? Чым гэта можна растлумачыць?

Складзіце вуснае выказванне на тэму «Дабро ўмее даць штуршок для мноства самых слаўных дзяў» (тып маўлення — апавяданне).

139. Выпішыце словы, у якіх прапушчаны мяккі знак.

Дз..ве, дз..ме, шыр.., распус..ціцца, піс..мо, ус..мешлівы, Смаргон..скі, ледз..ве, чамус..ці, любан..скі, нас..цеж, Капыл..скі (раён), барац..біт, чэрвен..скі (нумар), пытан..не, сляз..мі, забудз..це, дз..веры, дзядз..ка, старэн..кі, карэн..чык, прыгожан..кі, свежас..ць, завез..ці, людз..мі, застан..ся, сем.., мен..шы.

140. Утварыце ад прыведзеных дзеясловаў формы 2-й асобы адзіночнага і множнага ліку загаднага ладу, запішыце іх.

Кінуць, звесіць, злезці, сустрэць, застацца, прыгледзецца, намыліцца.

Губныя зычныя ([б], [м], [п], [в], [ф]) на канцы слова ў беларускім вымаўленні толькі цвёрдыя: *накіп*, *сем*, *верф*. Перад наступным [й] яны таксама цвёрдыя: [пйу] (*п'ю*), [в'эрабйі] (*вераб'і*), [с'амйа] (*сям'я*) (Паводле Ф. Янкоўскага).

141. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль, абгрунтуйце сваю думку.

Спішыце тэкст, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі.

Раптам тонен..ка загучала^с адна струна скрыпкі, другая, трэцяя, і С..цепаніда пазнала П..тракову руку́. На што іншае ён быў не надта каб здатны, але іграць умеў, як рэ(д/т)ка хто іншы. З хаты п..вуча пац..кла музыка любімай ёю «Купалінкі». С..цепаніда (не)стрымалася, з ..ачэй выплыла адна за адной некал..кі с..лязін, яна хуцен..ка с..церла іх з твар.. ра(ж/ш)ком хусткі і зноў стаілася. П..трок іграў слаўна, чыста і нават старан..а, як некалі іграў м..лады на в..чарынках (Паводле В. Быкава).

● Зрабіце фанетычны запіс спалучэння слоў *не надта*.

Раздзяляльны мяккі знак і апостраф

142. Устанавіце адпаведнасць паміж пунктамі правіла і прыкладамі напісанняў раздзяляльнага мяккага знака і апострафа.

1) Раздзяляльны мяккі знак пішацца пасля мяккіх зычных перад літарамі <i>е, ё, ю, я, і</i>, калі яны абазначаюць два гукі. 2) Апостраф пішацца перад літарамі <i>е, ё, ю, я, і</i> пасля прыставак, якія заканчваюцца на зычны. 3) Апостраф пішацца ў сярэдзіне слова пасля зычных, акрамя <i>з, л, н, с, ц, дз</i>. 4) Пасля літары <i>ў</i> апостраф не пішацца.	а) бар'ер, інтэрв'ю б) прыслоўе, здароўе в) мільярд, шампіньён г) пад'ехаць, аб'яднанне

1. Раздзяляльны мяккі знак пішацца пасля зычных *л, с, ц* (парны да [т]), *дз* (парны да [д]) і непрыставачных *н* і *з* перад галоснымі *е, ё, ю, я, і*:

- у словах іншамоўнага паходжання: *калье, канферансье, каньён* (а л е: *булён*);
- ва ўласных імёнах і назвах, утвораных ад імёнаў на *-ій (-ый)*, перад суфіксальным *-еў (-ев-)*: *Васільеў, Арсеньевіч, Анатольеўна*;

Заўвага. Пасля *г, к, х* і збегу зычных, акрамя *нц*, перад суфіксальным *-еў (-ев-)* пішацца *і (ы)*: *Георгіеў, Ануфрыевіч, Дзмітрыеўна* (а л е: *Вікенцьевіч, Лаўрэнцьеўна, Кліменцьевіч*).

- у словах *Ілья, Ульяна, Касьян, Емяльян, Юльян, Юльяна* і вытворных ад іх: *Ільін, Ульянаўск, Касьянавіч, Емяльянавіч*;
- у словах, утвораных ад дзеяслова *ліць*: *льеца, разалье, падальюць*.

2. Апостраф пішацца:

- пасля прыставак, якія заканчваюцца на зычны, перад *е, ё, ю, я* і націскным *і*: *аб'езд, з'едлівы, раз'юшаны, між'ярусны, аб'інец*;
- у сярэдзіне слова пасля губных *б, м, п, в, ф* і іншых зычных, акрамя *з, л, н, с, ц* (парны да [т]), *дз* (парны да [д]): *аб'ём, куп'істы, н'еса, надвор'е, Дзям'ян, Лук'янаў, Пракоф'еў, В'етнам*;
- у складаных словах пасля частак *двух-, трох-, чатырох-, шмат-*: *двух'ярусны, шмат'ёмісты*.

3. Апостраф не пішацца:

- пасля **ў** перад літарамі **е, ё, ю, я, і**: *салаўі, разнатраўе, любоўю*;
- у складаных і складанаскарочаных словах на мяжы са-стаўных частак, у тым ліку калі яны пішуцца праз злучок: *дзяржурвыдавецтва, трэд-юніён**.

143. Размяркуйце словы на групы ў адпаведнасці з правіламі правапісу мякакага знака і апострафа. Запішыце, устаўляючы мяккі знак або апостраф.

Брыл..янт, ліпен..скі, трох..ярусны, пер..е, дз..муць, аб..інець, парц..ера, раз..юшаны, п..еса, прэм..ер, бракан..ер, выл..юць, п..едэстал, хадз..ба, кал..цый, ад..ютант, надвор..е, кан..ён, кар..ера, італ..янец, Емял..ян, Соф..я.

144. Падбярэце да слоў беларускія адпаведнікі, запішыце, растлумачце іх правапіс.

Объект, полынь, серьёзный, семья, пятьюдесятью семью, июнь-ский, Григорьева, Арсеньев, Кордильеры, Мольер, соловьи, пьеса, восемьсот, объезд, барьер, почтальон, Нарочь, надпись, рельеф, соль-феджио, Сибирью, созвездие, Двина, Загорье, миллиард, Вьетнам, бильярд, верфь, восемь.

145. Спішыце прыказкі, устаўляючы, дзе трэба, мяккі знак ці апостраф.

1. У вераб..я багатая сям..я: у кожнага верабейкі па тры капейкі.
2. Пан з панам б..ецца, а ў мужыка чуб трашчыц..
3. І печанае рэдз..кі з..ясі, калі выгаладаешся.
4. Свае б..юцца, а чужы не ўмешвайся.
5. Розум не кулёш*, у галаву не ўвал..еш.
6. Бачылі вочы, што бралі, а цяпер плач..це, хоць павылаз..це.
7. Мёд на сталe — здароў..е ў доме.
8. На малацэ апарыўся, то і на халодную ваду дз..мухае.
9. У роднай староначцы птушкі пяюц.., а ў чужой староначцы часта слёзы л..юць.

Растлумачце сэнс прыказак.

146. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго падзел на абзацы. Дайце тэксту загаловак.

Спішыце, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі.

Летам я зноў прыехала ў родную вёску.

Ст..яла сп..кота. (Н..)гледзячы на чэрв..нь, у сівіз..не ліс..ця вер-баў, што тужліва выц..гнуліся ў(з/с)доўж в..сковай вуліцы, праглядала

ж..ўцізна. Тол..кі аднойчы пра..шоў (н..)вялікі дож.., які скупа апырскнуў высуша(н/нн)ы (да)бяла п..сок.

Ап..каючы ступні, я х..дзіла басано(ж/ш). (Што)год, ад пачатку лета да вос..ні, у любое надвор..е, як у г..рачыню, так і ў дні, калі л..е дож.., я ігнаравала абутак. А..чувала, што такім чынам, праз дакрана(н/нн)е, пранікае^м ў м..не не..кая ас..блівая пя..чота роднай з..млі. Цэлы го(д/т) я сумавала па ёй. Калі прыя..джала ў вёску, дык разувалася проста на станцыі, каб вось так, басано(ж/ш), х..дзіць да ад..езду^{сл} (Паводле Н. Касцючэнка).

Растлумачце правапіс слоў з мяккім знакам і апострафам.

Ці падабаецца вам хадзіць басано? Раскажыце пра свае адчуванні.

Практ.
146–1

§ 19. Правапіс вялікай і малой літар

147. Размяркуйце словы (спалучэнні слоў) на групы ў адпаведнасці з правіламі правапісу вялікай і малой літар, запішыце. Сфармулюйце правілы правапісу слоў кожнай групы.

Возера Дрывяты, балет «Стварэнне свету», Даўгінаўскі тракт, Вілейскае вадасховішча, Брэсцкі чыгуначны вакзал, Юбілейная плошча, Заходняя Дзвіна, Цэнтральны дом афіцэраў, опера «Сівая легенда», вуліца Зарэчная, фестываль «Чароўны свет мастацтва», Беларуская дзяржаўная філармонія.

З вялікай літары пішуцца:

- прозвішчы, імёны, імёны па бацьку, псеўданімы, мянушкі, клічкі жывёл і інш.: *Іван Дамінікавіч Луцэвіч (Янка Купала), Дунін-Марцінкевіч, мядзведзь Бурык*, а таксама прозвішчы, імёны ў множным ліку, калі яны выступаюць як назвы роду, групы асоб ці ўжываюцца ў значэнні агульнай назвы: *браты Гарэцкія, род Радзівілаў, бязродныя Іваны* (а л е: *гарлахвацкія, кручковы*, калі перадаюць пагардлівых, зневажальных адносіны);

Заўвага. Назвы нацыянальнасцей, плямён, а таксама словы, якія паказваюць на месца пражывання, пішуцца з малой літары: *беларус, дрыгавічы, мінчанін*.

- геаграфічныя, дзяржаўныя, адміністрацыйна-тэрытарыяльныя і астранамічныя назвы (акрамя слоў з родавым значэннем: *рака, возера, горад, востраў, вуліца, плошча, вобласць, раён*,